

KUNSTEN AT SLÅ TO FLUER MED ET SMÆK – UDEN AT SLÅ RUDEN ITU

Om nye analysemetoder og ny behandlingsoptimisme

Bemærkninger, inspireret af Erik Grevholms og Eckart Köhlhorns artikel

AF BRITTA KYVSGAARD

INLEDNING

Efter lang stilstand er der nu atter kommet liv i debatten om mulighederne for at behandle lovovertrædere. Det ses af den internationale litteratur og forskning. Men debatten er også nået til de nordiske lande. Både det forskerseminar og det kontaktseminar, som Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi arrangerer i år, har behandlings- og effektforskningen som tema.

Nyorienteringen mod behandlingstanken er på det nærmeste forudset af Nils Christie i hans beskrivelse af de kriminalpolitiske ændringer som pendulsving frem og tilbage mellem modsatrettede standpunkter (Christie 1981, s. 70). I 1970'erne svingede pendulet væk fra den behandlingstanke eller -ideologi, som pendulet nu atter er på vej mod. Baggrunden herfor var primært kritik af de tidsbestemte straffe, der var et produkt af behandlingstanken. Ønsket om at behandle eller resocialisere lovovertrædere medførte langvarige fængselsophold for - ofte - ganske små forbrydelser. Uvisheden om løsladelsestidspunktet indebar desuden en ekstra belastning for den straffede. Endvidere kunne den kriminologiske effektforskning ikke støtte antagelsen om, at det var muligt at mindske kriminaliteten gennem de særlige, behandlingsmotererede sanktioner.

Fra behandlingsideologien svingede pendulet til nyklassicismen, en idé der har sat sig mere markante spor i den svenske end i den danske kriminalpolitik. Mens behandlingsideologien havde fokuseret på lovovertræderen og fremelsket et system, hvor straffen skulle tilpasses personen og ikke forbrydelsen, kom lovovertræderen i fokus med nyklassicismen. Proportionaliteten mellem forbrydelsen og straffen blev det bærende element, således at forbrydelsens skadelighed, farlighed eller forkastelighed bestemmer straffen.

Pendulet er, som sagt, nu atter sat i bevægelse. Nyklassicismen kritiseres for at have medvirket til den vækst i fangebefolkningen, mange lande har oplevet, og for at have skabt særligt vanskelige og umenneskelige afsoningsforhold (især i USA). Og oftere og oftere høres, at kritikken af behandlingstanken var for unuanceret, idet nyere forskning har vist, at det er muligt at opnå positive resultater gennem behandling af lovovertrædere.

DE NYE METAANALYSER

Som Grevholm og Köhlhorn (G & K) nævner, kom den første omfattende analyse af tidligere effektforskning i 1975 med udgivelsen af Lipton, Martinson & Wilks bog

“The Effectiveness of Correctional Treatment”. Denne rapport er det nødvendigt at opholde sig lidt ved, da den fik en overordentlig stort betydning for udviklingen i USA - og dermed antagelig også i vore lande.

Det var egentlig ikke selve bogen, der kom til at vække så megen opsigt, men derimod en ganske kort artikel, som en af forfatterne, Martinson, året forinden havde skrevet i vrede over, at udgivelsen af deres bog var blevet forhalet - utvivlsomt netop på grund af dens kritik af behandlingsindsatsen. Artiklen bar titlen “What works?” (Martinson 1974), hvilket i massemedierne blev til “Nothing works”.

Dette budskab, at “Nothing works”, kom længe til at dominere opfattelsen af mulighederne for at mindske tilbagefaldsrisikoen gennem behandling af lovovertrædere. Også selv om Martinson allerede i 1979 havde modificeret sin tidligere konklusion og taget afstand fra “Nothing works”-dommen (Martinson 1979, her efter McGuire & Priestley 1992).

Først de mange metaanalyser, der i de seneste år er dukket op, har dog for alvor sået tvivl om den gamle konklusions betimelighed. Mens forudgående analyser af behandlingsforskningen, herunder også den, jeg selv har foretaget (Kyvsgaard 1978), består i en sammenfatning og kritisk granskning af *de separate resultater* fra tidligere undersøgelser, benytter metaanalyserne sig af en art genbrug af de gamle data og vurderer behandlingsresultaterne *samlet*. Dermed elimineres et af de problemer, der er ved mange behandlingseksperimenter, nemlig at de omfatter så små undersøgelsesgrupper, at det rent teknisk bliver vanskeligt overhovedet at påvise en eventuel behandlingseffekt, jfr. også det senere. Det er på denne baggrund, at metaanalyserne kan nå til andre resultater, end de tidligere analyser kunne.

G & K omtaler nogle af de metaanalyser, der er foretaget. Jeg skal ikke gå i detaljer med flere af disse analyser, men blot pege på en samlet evaluering af disse. Efterhånden er der nemlig foretaget så mange, at der nu også er gennemført en analyse af metaanalyserne! Lösel (1995) har evalueret 13 metaanalyser og vurderer på denne baggrund, at den samlede behandlingseffekt er på omkring 10%. Det vil sige, at de lovovertrædere, der har været underkastet behandling, gennemgående reducerer deres tilbagefaldsrisiko med 10% i sammenligning med de kontrolgrupper, der ikke har modtaget behandling. Som det er påvist i anden sammenhæng (Lipsey 1995), er der inden for denne overordnede ramme nogen variation i behandlingseffekterne, afhængig af behandlingens art.

EFFEKTFORSKNINGENS VANSKELIGHEDER

Der er givetvis grund til at være kritisk over for metaanalyserne. Metoden kan forekomme yderst vanskelig og krævende og må forudsætte, at der foretages meget grundige gennemgange af, om de enkelte undersøgelser opfylder videnskabelige mindstekrav, inden de indgår i en metaanalyse. Jeg kan nok have min tvivl om, at dette altid er tilfældet. Dermed være ikke sagt, at alle analyserne er forkerte.

G & K stiller, som det fremgår af deres artikel, store krav til effektforskningen. Deri kan man ikke være uenig. De krav, G & K primært opholder sig ved, vedrører design og oplægning, som skal sikre, at forsøgs- og kontrolgrupper reelt er sammenlignelige,

og at den målte effekt ikke hidrører fra andre forhold end behandlingen. Det er disse forudsætningen for overhovedet at kunne måle en effekt, der hyppigt diskuteres af forskere. Det er sjældnere, at forskere opholder sig ved forhold, der kan influere på, om en undersøgelse er udformet på en måde, så det overhovedet bliver muligt at *opfange* eventuelle effekter af en given behandling. Disse forhold skal her belyses gennem et tænkt, men næppe særlig utænkeligt eksempel.

Lad os antage, at der gennemføres et forsøg efter alle eksperimentalkunstens regler: En gruppe på 200 lovovertrædere opdeles tilfældigt i en forsøgs- og kontrolgruppe. Dette er, sammenlignet med mange eksperimenter, relativt store undersøgelsesgrupper. Forsøgsgruppen gives tilbud om en behandling i frihed, som ikke kontrolgruppen får. Af de 100 i forsøgsgruppen ønsker de 90 at indgå i behandlingsforsøget. Det er for disse 90 personer, behandlingen kan tænkes at have en kriminalpræventiv effekt.

Dette er imidlertid kun en principiel mulighed. For en undersøgelsesgruppe vil altid omfatte nogen, som *under alle omstændigheder ikke vil* recidivere. Det er dem, der befinder sig i en gunstig situation, og som er meget motiverede for at komme ud af kriminalitet. Omvendt vil en forsøgsgruppe også altid omfatte nogen, som *under alle omstændigheder vil* recidivere. Det er dem, der befinder sig i en særlig vanskelig situation, og som ikke er særligt motiverede for at forsøge at ændre deres liv. For disse personer kan behandlingen ikke forventes at være så indgribende, at den radikalt vil ændre på deres situation. De resterende, dem der ligger imellem disse to grupper, er personer, hvis situation hverken er helt vanskelig eller helt gunstig, og som kan være motiverede for at forsøge at komme ud af kriminalitet.

Lad os antage, at de 90, som modtager behandlingen, fordeler sig ligeligt i de 3 ovennævnte grupper. Og lad os ydermere antage, at mellemgruppen som udgangspunkt har en recidivrisiko på 50%. Hvis vi nu siger, at *halvdelen* af personerne i denne gruppe rent faktisk påvirkes af behandlingen, så reduceres antallet af recidivister i denne gruppe fra 15 til 7. Summa summarum bliver da, at der i forsøgsgruppen er 8 personer færre end i kontrolgruppen, som recidiverer. Da som bekendt alle i forsøgs- og kontrolgruppen skal regnes med, når signifikantesten udføres, bliver undersøgelsens endelige resultatet, at der ikke er signifikant forskel mellem andel recidivister i forsøgs- og kontrolgruppen. Selv om halvdelen af dem, hvis tilbagefaldsrisiko det har været muligt at påvirke gennem behandlingen, rent faktisk er blevet positivt påvirket, må man alligevel konkludere, at behandlingen ingen effekt har.

Eksemplet peger på tre forhold, der kan reducere muligheden for at påvise positive effekter af en behandling. Det første vedrører *undersøgelsesgruppens størrelse*. For at få en statistisk signifikant effekt i det her tænkte eksempel skal forsøgs- og kontrolgruppe være ca. 3 gange så store. Som sagt kan metaanalyserne opfange de behandlingseffekter, der kan være skjult på grund af undersøgelsesgruppens størrelse.

Det andet forhold vedrører *effekt-kriteriet*. Når effektundersøgelser, som også dem G & K omtaler, anvender et simpelt, dikotomt recidivkriterium for behandlingens effekt, bliver det ekstra vanskeligt at opfange en eventuel behandlingseffekt. Selv om behandlingen kun har en begrænset effekt på *andelen* af recidivister, så er det muligt,

at den har en større effekt på recidivets omfang, hastighed og/eller grovhed. De personer, der under alle omstændigheder vil recidivere, kan således tænkes at recidivere mindre hyppigt (målt ved antal lovovertrædelser i observationsperioden), på et senere tidspunkt og/eller med mindre grov kriminalitet end recidivisterne i kontrolgruppen. Og sådanne resultater af en behandling er efter min vurdering mindst lige så vigtige som spørgsmålet om andel recidivister.

Det tredje forhold vedrører spørgsmålet om *andre typer af effekter* end de kriminalpræventive. Det er et spørgsmål, som en igangværende undersøgelse af kriminalforsorg i frihed har aktualiseret for mig. I interviews med de lovovertrædere, der er i tilsyn, påpeges hyppigt, at tilsynet har haft en positiv betydning for dem menneskeligt og socialt, men at de er i tvivl om, hvorvidt tilsynet har ændret ved deres risiko for tilbagefald til ny kriminalitet (mange tilhører gruppen, som under alle omstændigheder næppe ville recidivere). Og i interviews med de socialrådgivere, der fører tilsyn med lovovertræderne, påpeges hyppigt, at tilsynet måske først har en registrerbar effekt på langt sigt, idet det kan kræve mange forsøg at hjælpe en person til at ændre sin situation. Fra den internationale effektforskning ved vi, at det er meget vanskeligt at påvise en kriminalpræventiv effekt af tilsyn. De effekter, som påpeges af lovovertræderne i tilsyn og af de tilsynsførende socialrådgivere, vil da heller ikke kunne opfanges af de typiske effektundersøgelser.

Min pointe er, at effektundersøgelser også burde kunne opfange sådanne effekter. Det er, som også Stan Cohen har understreget¹, vigtigt, at den kriminologiske effektforskning ikke kun koncentrerer sig om det kriminalpræventive, men også søger at påvise mulige andre effekter ved en behandling. Ellers bliver konklusionen let, at det hele er lige godt eller lige skidt. Ud fra almenmenneskelige synspunkter kan det være vanskeligt at forlige sig med tanken om, at lige meget, hvad der gøres, så ændrer det ikke forholdene for de mennesker, indsatsen rettes imod. På andre samfundsområder ville vi være meget utilbøjelige til at acceptere en sådan konklusion.

MELLEM BEHANDLINGSTANKENS MULIGHEDER OG FALDGRUBER - EN VANSKELIG BALANCEAKT

Den behandlingsrenæssance, der nu kan anes, er i nogen grad opstået som en reaktion på de barske forhold, straffede udsættes for i især amerikanske fængsler. I hvert fald i princippet tilbyder behandlingstanken mere 'bløde' løsninger og tiltag - det, der kan give straffen et lidt mere humanitært indhold. Nu er der nok nogen, der vil mene, at vi her i Norden ikke behøver en ny behandlingsoptimisme for at give de straffede en ordentlig behandling (Engbo 1991). Forhåbentlig er det langt hen ad vejen rigtigt. Men det bør også nævnes, at med behandlingstankens endeligt forsvandt en del af det - ganske vist lille - behandlingspersonale, der var i straffesystemet. En ny interesse for behandling kan være med til at skabe nogle muligheder, der i dag mangler i straffesystemet, og som ikke kan forventes at blive tilført systemet som led i en almen forbedring af vilkårene.

Det er forståeligt, at pendulsvinget tilbage mod behandlingstanken afføder skepsis og frygt for en gentagelse af den gamle historie. Denne skepsis kan desværre også

synes velbegrunderet. For nylig blev der således i Danmark stillet forslag om at skabe en særlig afdeling for unge lovovertrædere, hvor de kunne gennemgå en længerevarende behandling. Forslaget minder på mange punkter om den i 1973 afskaffede ungdomsfængselssanktion, som gennem delvis tidsbestemt internering sigtede på resocialisering af unge lovovertrædere (se nærmere om lovforslaget i Kyvsgaard 1997). Et lidt tilsvarende forslag er fremsat i Sverige.²

Udgangspunktet for at søge at virkeliggøre det, der retteligt både bør kaldes og være behandlingsrealisme frem for -optimisme, må være den indsigt og viden, tidligere erfaringer har givet. Den væsentligste erfaring er, at behandling skal adskilles fra straffen. Straffen er en lidelse, der hverken kan legitimeres eller nyttiggøres gennem behandlingen. Endvidere bør behandling alene være en mulighed, noget der kan tilbydes, men ikke påtvinges lovovertræderne. Det er mit indtryk, at mange behandlingseksperimenter er mislykkedes netop på grund af, at behandlingen har været påtvungen. De nye behandlingsformer, der tilbydes, må være tiltag, der repræsenterer en forbedring i lovovertræderens situation og muligheder. Det betyder, at 'boot camps' og andre lignende restriktive tiltag falder uden for kategorien 'behandling' (se også Palmer 1992).

Samtidig bør der stilles krav om, at nye behandlingstiltag evalueres videnskabeligt. Selv om effektforskning kan forekomme gold, så er det vigtigt at være opmærksom på, at recidiv ikke bare er et koldt nyttemål, men at det almindeligvis afspejler lovovertræderens livssituationen. Effektforskningen tjener endvidere ikke alene det selvindlysende formål at kan pege på, hvilke behandlingsformer der har en positiv virkning, og hvilke der ikke har det. Effektforskningen kan i allerhøjeste grad også være med til at holde en galopperende behandlingsoptimisme i skak. Mirakelkure eksisterer kun så længe, de ikke er efterprøvet videnskabeligt.

LITTERATUR

- Christie, Nils. 1981. *Limits to pain.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Engbo, Hans Jørgen. 1991. "Demokratiske og etiske fordringer til fængslernes magtudøvelse." *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 78: 225-236.
- Kyvsgaard, Britta. 1978. "Straffesystemets virkning." Magisterkonferens, Københavns Universitet.
- Kyvsgaard, Britta. 1997. "Et lilleput-ungdomsfængsel." I L. Ravn (red.): *Kriminalistisk Årbog 1996*, s. 187-192. København: Kriminalistisk Skriftserie nr. 1.
- Lipsey, Mark W. 1995. "What do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents?" In J. McGuire (ed.): *What Works: Reducing Reoffending*, pp. 63-78. Chichester: John Wiley and Sons.
- Lipton, Donald, Robert Martinson & Judith Wilks. 1975. *The Effectiveness of Correctional Treatment.* New York: Praeger.
- Lösel, Friedrich. 1995. "The Efficacy of Correctional Treatment: A Review and Synthesis of Meta-evaluations." In J. McGuire (ed.): *What Works: Reducing Reoffending*, pp. 79-111. Chichester: John Wiley & Sons.

- Martinson, Robert. 1974. "What Works? - Question and Answers about Prison Reform." *The Public Interest*, no. 35: 22-34.
- Martinson, Robert. 1979. "New Findings, New Views: A Note of Caution Regarding Sentencing Reform." *Hofstra Law Review* 7: 243-258.
- McGuire, James & Philip Priestley. 1992. "Some Things Do Work: Psychological Interventions With Offenders and the Effectiveness Debate." In F. Lösel, D. Bender & T. Bliesener (eds.): *Psychology and Law*, pp. 163-174. Berlin: Walter de Gruyter.
- Palmer, Ted. 1992. *The Re-Emergence of Correctional Intervention*. Newbury Park: Sage.

Noter:

- ¹ På en amerikansk kriminologikongres i Miami, november 1994.
- ² Jfr. artikel i Dagens Nyheter d. 8. april 1997.